

Horváth István

A magyar paraszt élete – I. világháborús veteránok levelei az Illyés-hagyatékban (1. rész)

"Rendkívüli megdöbbenő erővel bírnak az egyszerű, írni-olvasni alig tudó fiatal férfiak papírra vetett emlékei. A szűk földrajzi térből hirtelen kilépő besorozottak számára a kitáruló világ nemsokára az olasz, galíciai, francia és szerb harcterek poklát jelentette – és sajnálatosan gyakran a világháború lezárása utáni hadifogságok embertelen megpróbáltatásait."

Első világháborús veteránok levelei az Illyés-hagyatékban

1. válogatás

Szabó Pál (1893–1970) író, szerkesztő 1938-ban vette át az eladóvá vált Szabad Szó folyóirat főszerkesztői székét. A negyvenezer példányban megjelenő lap megvásárlását az az elvárás indokolta, hogy a parasztságnak is legyen végre egy hetilapja, amelyben „a szellem és a nép találkozhat”, a népi írók irodalmi mozgalma pedig szélesebb politikai és társadalmi teret kaphat. A lap 70 ezer pengős vételárának előlegét, 8 ezer pengőt Oltványi Ártinger Imre fizette ki, a Magyar–Francia Bank vezérigazgatója (később a Nemzeti Bank elnöke), az új lapengedélyt pedig Zsindely Ferenc államtitkár szerezte meg. 1938. december 9-én végül Szabó Pál szerkesztésében újra megjelent a Szabad Szó.

Alig három hónappal később Szabó Pál a folyóirat 1939. február 19-i (8.) számában a rövid pályázati felhívást tett közzé A magyar paraszt élete címmel. Az első pályamű 1939. február 9-én érkezett meg, az utolsó pedig március 13-án – bő 4 hét után összesen 238 pályamű tornyosult a szerkesztőségben.

A témaválasztás és a beérkezett levelek terjedelme, tartalma rendkívül érdekes szociográfiai anyag, csak ennek a feldolgozása több kötetre rúgna. Jól nyomon követhető a beszámolókból az első világháború előtti kilátástalan gazdasági helyzetben nyomorgó parasztság helyzete, első kézből értesülhetünk a „kitántorgók” történetéről, akik szinte az összes földrészre elvetődtek. Volt olyan pályamű, melynek írója a jobb megélhetés reményében 1900 és 1914 között négyszer járta meg az Egyesült Államok legkülönbözőbb mezőgazdasági vidékeit, mígnem aztán hazatért, mert „kiütött a háború”. Olyan fiatal parasztember is küldött pályázati anyagot, aki már az Egyesült Államokban született: szülei a háború előtti években próbálták szerencsét a távoli földrészen.

A beérkező pályázati anyagok azonban meglepő módon nem csak a földművesek nehéz életéről szóltak, hanem – mintegy 20 esztendővel a világegés lezárása után – az első világháborút túlélő egykori veteránok igen megrázó történeteiről. Az összes pályamű mintegy 42 százaléka tartalmazott hosszabb-rövidebb beszámolókat az egykori katonáktól, akik az 1939. évi sanyarú helyzetükért – és fiatalon kettétört életükért – érthető módon a Nagy Háború szenvedésekkel teli éveit tartották felelősnek. A levelek között voltak olyanok, amelyek csak néhány sorban említették a harctéri tapasztalatokat, de előfordult 99 oldalas világháborús visszaemlékezés is. A beszámolók túlnyomó részét maguk a veteránok írták, kisebb részüket pedig a nőrokonok: a gyermeküket annak idején elvesztő édesanyák, a férjük tragikus sorsáról 20 éve semmit sem tudó feleségek, gyászoló nőtestvérek és leánygyermek.

Szabó Pál káplárként maga is négy évig szolgált megszakítás nélkül a galíciai és az olasz frontokon – jól tudta tehát, hogy a veteránok történetei mögött milyen fájdalmas és

gyötrelmek rejlenek. Saját maga vállalta a beérkező művek elbírálását: minden egyes pályaművet elolvasott, egy-egy tömör szóban értékelt, majd – a levélborítékokra írva – osztályozott.

Rendkívüli megdöbbenő erővel bírnak az egyszerű, írni-olvasni alig tudó fiatal férfiak papírra vetett emlékei. A szűk földrajzi térből hirtelen kilépő besorozottak számára a kitaruló világ nemsokára az olasz, galíciai, francia és szerb harcterek poklát jelentette – és sajnálatosan gyakran a világháború lezárása utáni hadifogságok embertelen megpróbáltatásait. A besorozottak között egyformán voltak negyvenévesnél idősebbek és tizenéves kamaszok is, legtöbbször földművelő vagy napszámos volt (esetleg bányász), elenyésző részük volt iskolázott, hivatalviselő vagy iparos. Drámai leveleikben két lényeges elemet szinte mindannyian megemlítettek: a bevonulás végérvényesen megváltoztatta a még éppen csak elkezdett fiatal életüket, a szerencsés hazatérés pedig olyan keserű tapasztalatokat hozott, amit szinte alig bírtak ép ésszel feldolgozni. Öt év háború és hosszú hadifogság után, (esetleg többszörösen) sebesülve és nyomorékká válva érkeztek haza a veteránok arra a Magyarországra, amelynek politikai, földrajzi és társadalmi berendezkedését a Tanácsköztársaság forradalma és a trianoni békeszerződés zilálta szét. A veteránok elképzeltetlen megdöbbenéssel tapasztalták, hogy rokkantsági ellátásukról, segélyezésükről a gazdaságilag megrendült állam egyáltalán nem képes gondoskodni, a minden bevonulónak megígért föld kiosztása pedig szóba sem kerülhetett. Családjaik az éhenhalás szélén nyomorogtak, szűkebb hazájukat idegen katonák tartották megszállás alatt, esetenként éppen csak viszontlátott falvaik már nem Magyarország területén voltak, és ők maguk sem magyar állampolgárok többé, egykori házaikban ismeretlen nyelvet beszélők laktak. Testi-lelki gyötrelmeik tehát a harcok lezárultával is folytatódtak – még 1939-ben is, amikor keserű leveleiket megírták a Szabad Szó szerkesztőségének.

A levélanyagban ismertebb nevek is előfordultak: háborús beszámolóval jelentkezett id. Erdei Ferenc, a később ismert politikussá váló Erdei Ferenc édesapja (Szabó Pál értékelése: „Igen jó”), és a ma már szinte elfeledett Nagy Imre költő (1896–1942, „Igen jó”), a paraszti élet nehézségeiről pedig az akkor még ismeretlen Kopré József író küldött remek beszámolót („Igen értelmes, de általánosító írás”). Egy bajtársi beszámolóból értesülünk az orosz hadifogolytáborban később életét vesztő fiatal teológus-költő Gyóni Géza (1884–1917) frontszolgálatáról.

A 238 levél ma már ismeretlen okból Illyés Gyula hagyatékába került, feldolgozásuk 2012 óta tart. Az első világháború kitörésének centenáriuma emlékezve egy rövid válogatást adunk közre, az eddig ismeretlen anyag első – részleges – közléseként. A helyesírási hibákat a könnyebb olvashatóság kedvéért javítottuk, de az eredeti nyelvezetet meghagytuk.

Horváth István

116. levél: Elekes Illés, Pusztatenyő – autográf; „Jó”

„...Akkor ránk jött a világháború és nekem is be kellett mennem az ezredhez. Oda kötelességgel mentem drága magyar hazám védelmére, mert drága magyar hazám védelmét szent kötelességemnek tartottam és tartom ma is. Lekerültem az orosz frontra, 19 hónapot töltöttem az elviselhetetlen szenvedés és nyomorúság között. A halál minden pillanatban várható volt a véres zivatarban és kaptam olyan bajt, hogy míg élek, mindig viselem. Mert ha igazságosan állapítanak meg bajomat, 80 százalékra állapíthatnák meg, de eldobtak, mint egy kihasznált, kivert ebet. Ez lett a díja. Aztán 1916. június 4-én elkerültem orosz fogságba, ott sínylődtem 28 hónapig. Ez alatt az idő alatt idehaza meghalt az első feleségem, amit csak 6 hónap múlva tudtam meg, és két kis családom

volt idehaza árván. Hát gondolhatják, kedves és tisztelt uraim, hogy milyen érzetem lehetett a fogságban, mikor megtudtam, hogy mi a baj idehaza.

Aztán 1918-ban hazakerültem, és mire jöttem haza? A semmire, csak a két kis árvámat találtam.”

157. levél: Szabó János, Mezőcsát – „Jó”

„A világháború fergetege engem is elsodort. 1914. augusztus 1-jén el kellett mennem, itt kellett hagynom a kis családom és a kis szegénységem. 1914. október 20-án megsebesültem és kórházba kerültem, majd 1915. április 20-án ismét kimentem a frontra. Május 18-án újból megsebesültem és kórházba kerültem. Onnét lábadozóba kerültem, majd 1915. július 10-én szabadságot kaptam, 21 napot a lábadozó osztag parancsnokságtól. És mint gyengélkedő, örömmel dolgoztam itthon a kis családom részére.

De a szabadság nagyon rövid volt, és hamar válni kellett a kis családtól. Most pedig még nehezebb volt az elválás, mint máskor, mert azelőtt egészségben hagytam itt, de most betegen kellett itt hagynom az én kis családom. Most már harmadszor indultam a nagy útnak, a végtelen frontnak. Eltökéltem magamban, hogy most már ha harmadszor ér golyó, hát nem fog kímélni, hanem végez velem – az életemmel.

De sors másként határozott felőlem: golyó által nem történt semmi bajom, hanem az olasz fronton kövel akartak agyonveretni bennünket. Mert ha egy gránát lecsapott közel, hát a kő szállott mindenfelé és meg is tette a maga hatását. Hányta az embert szanaszét. Itt kaptam egy kis légnyomást én is. De szenvedhető volt. Nem sok idő múlva, hogy ezen a kőveretésen átestünk, lett a nagy offenzíva a Piavénál. Itt már a géppuskás századnál teljesítettem szolgálatot, mint őrzető és első irányzó. 1917. október 13-án hajnalban átkeltünk a Piavén 13 rohamosztagos és én harmadmagammal, 1 géppuskával. Hogy az ellenséget megriasztsjuk. De valami ok miatt nem jött, és mi odaát rekedtünk. Amíg tudtuk magunkat védeni, kitartottunk, de mikor elfogyott minden lőszerünk, megállt minden tudomány, és így meg kellett magunkat adni. Igaz, hogy drágán adtuk meg magunkat, mert nekünk csak 2 halottunk lett, de az olasz atyafinak 50 halottal lett kevesebb a katonája, sebesültjét nem tudom mennyi.

Amikor oszt lekísértek bennünket a hadosztályra, hát bejött egy digó kapitány, dühösen nekünk állt, és revolverrel a kezében fenyegetve kérdezte, hogy ki a geverista¹ parancsnok. De senki se szólt rá semmit se, mert nem értettünk olaszul. De az ötven emberét sajnálta, mert gyakran mondta, hogy „uno minuta csinkvanta vámo mára”. Innen oszt elvittek bennünket a tengerre, és vitt a hajó Genovába. Itt voltunk 10 napig, elteltével vonatra ültünk 1200-an és vitt a vonat Livornóba. Ott hajóra ültünk és vitt a hajó bennünket Asinara szigetére, ahol kitöltöttem 2 hosszú évet. Itt foglalkoztam mindenféle paraszti munkával és közben mész, cserép, téglá és faszénégetéssel is. Végül még a fazekasműhelybe is bejutottam, nem válogattam a munkában, csak fizessenek. Meg is volt a haszon, mert 100 lírával indultam haza, mikor megnyílt az út előttem. De mire hazaértem, a líra nagyon megapadt, mire hat hétig tartott az utazás, 2 hét a megfigyelőbe, ismét két hét Csecsinán, a harmadik két hét a csóti fogolytáborban. Egy hetet meg igénybe vett a hajón és a vonaton való utazás.

Mikor oszt hazaérkeztem, a kisiújból, akit mint pólyás gyermeket itt hagytam, már nagy, 6 éves fiú volt, és nem ismert el apjának, azt mondta, hogy az ő apja a háborúban meghalt. Mert hogy a fogságba kerültem, hát nem tudtam magamról életjelt adni. És a századomtól

is azt írták haza, hogy eltűntem, így holtá nyilvánítottak. Eltűnésem után egy évvel tudta meg a feleségem, hogy életben vagyok. Azután megint nem kapott értesítést, pedig minden héten írtam haza egy lapot, de ő nem kapott. Viszont én sem kaptam hazulról, pedig ő is írt nekem gyakran.

No, most már hazajöttem, de olyan vagyok, mint egy árnyék, alig van jártányi erőm.”

158. levél: Pásk József, Battonya – „Jó”

„1914-ben kiütött a háború, az apámat kivitték a háborúba a trénekhez saját kocsijával, lovával, én mint 15 éves gyerek itthon maradtam édesanyámmal és 3 testvéremmel, akik között én voltam a legnagyobb, és így minden itthoni feladat énrám várt. De mivelhogy ennek a feladatnak fiatal koromnál fogva nem feleltem meg, úgy a saját kérésemre édesapámat hazabocsátották és engemet meg elvittek a helyébe. Így kerültem 15 éves koromban az akkori Horvátországba, Vinkovcába a trénekhez. És ott foglalkoztattak katonai barakképítéshez való anyaghordással 2 hónapig. Ezután bevagoníroztunk és kimentünk Olaszországba és ott szintén úgy szállítottunk minden élelmiszert és mindenféle robbantószerkeket. Mindez ilyen fiatal korú gyerekeknek sajnos nem a legkellemesebb érzést keltette bennem, mert nekem még itthon, meg a mezőn kellett volna játszani, nem pedig a háborúban szenvedni. De nem tehettem egyebet, ha ez jutott nekem osztályrészlül. Innen kerültem 1916-ban haza és itthon voltam egy évig, dolgoztam a parasztmunkában, 18 éves koromban azután pedig besoroztak katonának. 1917-ben be is vonultam, mint sorozott katona Karánsebesre. Rövid kiképzés után ki is mentünk az olasz frontra. Az olasz fronton az 1918. június 15-i nagy támadásban is részt vettem, és akkor meg is sebesültem három helyen. Avval a sebekkel, mivel nagy volt a támadás, bekerültem Csehország egyik városába, Brünnbe, a katonai kórházba. Amikor a kórházban fellábadoztam, a 4. hónap elején kaptam 28 napi szabadságot. És a szabadságom utolsó napján kitört a forradalom, különben harmadszor kellett volna kimenni a frontra.”

10. levél: Margittay Géza, Olaszliszka – „Közepes”

„Kitört a háború, 1914. augusztus 2-án bevonultam, 1920-nak az őszén jöttem haza nagybetegen. Először Miskolcon voltam rendőri szolgálton 30 emberrel a Tisza vidéki pályaudvaron. 1915. január 10-én egy csendőr százados felváltott a bánházi parancsnokságról, bevonultam a 3. pótszázadhoz két hétre. Beosztottak a menetszázadba, 1915. február 18-án mentünk ki a harctérre. Kiérve beosztottak a 10. honvéd gyalogezred 7. századába Lúzsánál. Kisházi főhadnagy úr volt a századparancsnok, védőállásban voltunk május 2-ig. Onnét helyet cseréltünk a Puski-heggyel szembe, itt kezdődött a galíciai 400 kilométeres orosz front áttörése. Hat óra ágyúharc volt, 1200 ágyú a mienk és két harminc és feles Bobovánál, de az orosz is volt még tán több is, és hatszoros rajvonala beásva a kősziklába. Az ágyúharc után mentünk rohamra, Adorján alezredes úr azt mondta: ‚Na fiúk, még ilyet a történelem nem jegyzett fel, mint ami ma van!’ Itten három hadosztály harcolt: egy germán hadosztály, egy Landver hadosztály és a mienk, a 39. hadosztály. A feladat volt a przemysli útját az oroszoknak elvágni, de nem sikerült, mert nagy erőt adott velünk szembe. Kisházi főhadnagy urat elfogták egy éjjeli támadásnál Kranjánál, így Csilinger főhadnagy úr lett a századparancsnok. Ez május 14-én volt. Itten elfogtam két masingevért az oroszoktól, erre fel lettem nagy ezüstre jegyezve, amit nem kaptunk meg.

Innét mentünk harcolva Zaroszlóba, háromszor is naponta a tűzbe, Zaroszlón átkelve a Száván a másik oldalon egy nagy község tele volt oroszokkal. Felfejlődünk a falura, a főhadnagy úr parancsolta, vegyek magamhoz egy bakát és a legközelebbi házat gyújtsam

föl, mert már éjjel volt. Sikerült felgyújtani egy nagy csúrt, ekkor Zaroszlóból a mieink gyújtógránáttal tűz alá fogták a falut. Fél óra múlva az egész falu égett, reggelre 900-at fogtunk. Másnap hajnalban kapom a parancsot, egy járőrrel menjek ki, nézzem meg az orosz fedezéket. Elérünk egy cserjés erdőbe, mondom társaimnak: „Ássátok le magatokat és egy jöjjön velem!” Elértem az orosz fedezéket, lenéztem, hát éppen egy őr az égre nézett. Mindjárt meglátott, elordítja magát: „Ausztries!” Én is visszaszaladtam, hogy leásom magam, egy emberem rám kiált: „Szakaszevezető úr, rögtön elfognak bennünket!” De már az oroszok át is voltak vagy százan, engem egy megfogott, csak a hátzszakomat, én kivágtam magam a hátzszakból és beleugrottam egy tölgybokorba. Onnét szaladásnak indultam egy másik társammal, a többit elfogták. Nem messze egy kanálisba ugrottunk, mert igen lőttek utánunk, ott meg egy betoncsövön kellett keresztülbújni. Én csak keresztülbújtam, de a másikat nekem kellett kihúzni. Mikor védett helyre értünk, én a földtől fél méterre ugráltam örömben. Ez május 28-án történt.

Ekkor majd mind elfogták a mieinket, és június elsején az egész hadosztályunkat is. Én is sebesülve lettem: lövésem volt és egy szúrást is kaptam a hónom alatt, egy ütést meg a nyakamra, 2 és fél óráig nem eszméltem fel. 13 rohamban és 22 ütközetben vettem részt, most 12 nap gyalogolni kellett betegen és 21 napig vonaton. Mikor Szibériának az első városába értünk, Cseljabinszkba, én már akkor nem tudtam a magam lábán járni.

Valahogy felvettek egy kozák kórházba, 7 hónapig feküdtem egyhuzamban. Először a kozákok köpdöstek: „Vipraszáty nádá ausztries!” vagyis „Ki kell dobni az osztrákokat!”, de az épület tulajdonosa egy német úrnő volt és az orvos is német volt, és a Jóisten megsegített, mert tudtam egy kicsit angolul és az úrnőnek a lánya is tudott angolul, így jobb sorom lett. Hozattak be nekem orosz ábécét, és örültek neki, hogy jól tanultam oroszul. Innét egy jó igazolvánnyal elbocsátottak. Itt kaptam 24 injekciót.

Elkerültem egy tanítónőhöz, pedig nem akartak munkára adni, de ő azt mondta, neki csak én kellek, majd kigyógyít ő jobban. Mikor elvitt, magánál a kemencét befűtötte és rakott le deszkát, és azon engem betolt. Nem tudom, mikor vett ki, 2 napig csak aludtam, de kivette belőlem a reumát. Két és fél évig voltam nála, de aztán jöttek a csehek és – arról vidékről voltunk vagy négyezren – Cseljabinszkba[n] egy dombon nemzetiség szerint felállítottak és négy oldalról masingevert céloztak ránk. De a városi orosz urak nem engedtek lemasingeverezni bennünket. Értékeinket és dolgainkat a csehek elszedték és 24 ezrünket elvitték egy ezer kilométeres déli vasút építésre, amely Árcsktól Szemipalatyinszkig nyúlott és kényszermunka volt. Én mint famunkát értő ács, munkát végeztem barakképítésnél. Ekkor a kozákok 700 kilométerre hajtottak Szemipalatyinszk felé, mert őket meg a vörösök hajtották. Majd bevették a vörösök a várost, de a 24 ezerből csak 4 ezren maradtunk. Mink lágert alakítottunk az Irtis szélén. Ott a kozákokat, szerbeket és az önkéntes kínaiakat elfogták. A 60 ezer kozák kiszorult a Kaszpi-síkságra. Én közben ruhával kereskedtem, 1 hónap alatt 13 ezer rubelt kerestem, és kijártam a városi komisszártól 12 igazolványt.

1920. február 2-án kiszöktünk a 36 fokos hidegben a városból, mert ott vöröskatonának akartak elvinni, de mire megtettük az ezer kilométeres utat, a 12-ből hárman maradtunk. Gyalog és térdig érő hóban kiértünk fővonalra Petropavlovskba. Innen még 6 ezer kilométer út volt fékeken, ütközőkön és a vonat tetején. Kétszer ültem Kijevig a kupéba, 4 hónap alatt tettük meg. Kurgány, Cseljabinszk, Ufa, Szamara, Tula, Kijev, Lemberg és Bécsen keresztül Csótra megfigyelés alá 14 napig. És innét hazakerültem nagybetegen, egy évig nem tudtam semmit dolgozni, három orvos is kezelt, kaptam itthon is 26 oltást. De nem kérdezte senki, hol voltál.”

47. levél: Farkas József, Pusztamérges – „Közepes”

„1915. január hó 15-én bevonultam, március 15-én kikerültem az orosz frontra, májusban meg az olasz frontra kerültem. Az orosz fronton kineveztek őrzetőknek. Június 6-án a doberdói fennsíkon megsebesültem, de azért mint rokkant ember a háborút végigküzdöttem. Mikor vége lett, hazajöttem. Bal kezemre sebesültem meg a háborúban, a gránátszilánk leszaggatta a hüvelykujjamat, a kezem fejét összeszaggatta, és így ami ujjaim megvannak, nem tudok velük rendesen fogni, mert bénának maradtak. A combomat meg kővel ütötte meg a gránát.

Mikor hazakerültem, már itthon se volt könnyű a megélhetés, mert mint beteg ember, én se úgy bírtam már a dolgot, mint a háború előtt. Mikor megsebesültem, biztattak, hogy ne búsuljak, majd kapok rokkantsegélyt. De bizony mikor hazajöttem, azután hiába vártam, hogy majd hívatnak a rokkantfizetésért.”

21. levél: Páhidszky János, Tordas – „Közepes”

„Mint férfi, a világháborúban 1914-től a végéig szolgáltam. Az első legborzasztóbb átélésem összesen Szerbiában volt: azt látni, hogy mit műveltek a szerbek és a komitácsik² a sebesült katonáinkkal.

Másodszor meg az orosz fronton éltem át 1915-ben a Kárpátokban. 35–38 fok hidegben, amikor a hadsereg-beszállítók miatt szenvedtünk meg: éppen akkor kaptuk meg a papírtalpú bakancsokat és sok száz ember miattuk lett nyomorék. Négy és fél évi szenvedés után hazakerültem.”

57. levél: Rózsa Miklós, Jánoshalma – „Hosszadalmas, egyes részei igen jók”

„Katonaéletem szintén szomorú. 1912-ben besoroztak a 38. molinári bakákhoz,³ Bilekre, Hercegovinába. Bilek a montenegrói határon fekszik, török és szerb lakosságú. De hogy is kerültünk ide?

Akkor dúlt a Balkán-háború, és nem vittek bennünket egyenesen oda, hanem kerülőúton, Kecskeméten abrichtoltak bennünket egy hónapig. Itt is megjártam. Első reggel a napos kiáltja: Kávé! Fogja mindenki a csajkáját és megy. Én nem voltam éhes, nagyon bántott valami, és az utolsó voltam a kondérnál. A szakács rám kiált:

– Nem másodszor gyün kend?

Nem válaszoltam.

– Tartsa kend a csajkát!

Beletett egy nagy kanál zaccot. Ott én életemben ekkor ettem először kávét, mit tudtam én, milyennek kell annak lennie? Beleaprítottam a hazai kalácsot s kezdtem enni, de nem ízlett. Megkínáltam vele a szomszédomat és ő mondta, hogy azt nem lehet megenni, mert zacc.

Egy hónap múlva éjszaka indultunk Bilekre. Az eső csöpörészett, kimentünk a nagy állomásra, vagoníroztunk és mentünk Pest felé. No, meglátom Pestet! De csak Ferencvárosig mentünk, onnan Kelenföldre és Székesfehérvárnak. Örültem, hogy látom a Balatont. Nagykanizsán túl elaludtam, éjjel felébredek, kinézek az ablakon, nagy zúgással folyik egy nem nagy folyó a vasút mellett közvetlen. A folyó túlsó partja már igen meredek,

magas hegyekből áll[t].

– Hol vagyunk? – kérdeztem társaimat.

– Már nem vagyunk Magyarországon! – volt a felelet.

Ez a folyó a Dráva [volt]. Mentünk tovább. Laibach – ez nagy város, ezen túl elérjük Trieszt környékét, feltűnnek a viharedzett házak. Lapos tetejű házak, kúpcserép tetők duplán rakva és még minden sok cserép kisebb-nagyobb kődarabokkal [volt] végigrakva, mert máskülönben a bora4 elvinné.

Egyszer csak látjuk a völgyben a tengert, hogy sötétedik és a fényben úszó Triesztet. Odaérve a kikötőben nagy hajók a kivilágított tengeren, millió kis hullámok vibrálnak, avagy tündértáncot járnak. Hajóba szállva (persze tehénszállító) már megindult velünk szép csendesen himbálva.

Mikor reggel lett, már messzire jártunk bent a vízen. Láttuk Polát, Fiumét messziről. Sok szép látnivaló van itt a dalmát partokon.

Végre megérkeztünk Raguzába, de alig is vártuk. Este volt, mikor a kifutódeszkán a szárazra értünk. Azt mondtuk: Hála Isten! A katonazene rákezdett a ‚Kurta Panna a héten’ nótára, azt hittük Magyarországon vagyunk. Másnap reggel bámultuk a tengert és a citrom és narancsfákat. Beültünk a fogaskerekűbe, vitt bennünket egy hegy oldalán. Ha lenéztünk a meredek völgybe, olyan borzasztó volt, mint egy felhőről borotvaélen a földre csúszni. Fölfelé pedig nem láttuk a hegytetőt. Egy cigány volt köztünk, a félelemtől elfeküdt a vagon fenekére.

Trebinjébe érve leszálltunk a vonatról, innen gyalog mentünk Bilekre. Néztük a nagy kőhegyeket és a várakat. És mondogatták az öreg bakák: Majd ha ezeket a hegyeket a hangyák elhordják, akkor szabadultok meg! Ez sovány vigasz, gondoltuk, de majdnem úgy lett.

Kitört a háború és bizony sok nehéz napunk volt, 1914-ben benyomultunk Szerbiába, de a tüzérség nem tudott a rossz utakon – illetve út nélkül – velünk jönni, ezért hegyet hegy után [gyalog]rohammal kellett elfoglalni. Mire Milanovachoz értünk, elfogytunk, és a szerbek ezt jól tudták. Ellentámadásba kezdtek, 8 nap alatt kikergettek bennünket. Mi a rommá lőtt Sabácon keresztül jöttünk. Ott mikor átjöttünk Száván, megemeltük a sapkákat, úgy gondoltuk, vége a háborúnak, pedig ez után jött a java.

1915-ben az olasz is hadat üzent, vittek Doberdóhoz, és az olasznak több volt az ágyúja, mint a puskája. Nem spórolta a lövegeket: ha egy embert látott mozogni, képes volt 200-at odalőni. Ezért kellett egész nap nyári melegben, éhen-szomjan, mozdulatlanul feküdni a kövön.

Végre el innen – újra Szerbiába. De most nem úgy ment a játék. Mackensen híres német vezér vette át az egész hadvezetést. Háromnapi erős ágyúzás után keltünk át a Dunán Belgrádban, és kergettük a rácokat mint a nyulat, egész az albán határig. Láttam Kragujevacot, Prizrent, Djakovát, Rigómezőt. Onnan visszajöttünk Üszküb, Nis, Belgrád, Szabadka, Baja, Dombóvár, Nagykanizsa, Laibach, Willich, Bozen, Trieszt, Rovereto. Innen 3 nap alatt már Galíciában voltunk Lemberg-nél, innen Bukovinába, Delatyn környékére, innen K[olvaszhatatlan]hoz. Mindig oda vittek, ahol legbüdösebb volt a levegő, innen Radautzig mentünk előre, ekkor meglett az orosz béke.

Mentünk Erdélybe a románok ellen, de már ezekkel nem is csaptunk össze. Itt is meglett a béke, Csíkszeredán láttam Károly királyt. Ezt a telet Marosvásárhelyen töltöttük. Eközben végigjártam Csehországot, hadifoglyokat vittünk Königrätz mellé, Josefstadtra. Ekkor átutaztunk Prágán is. Marosvásárhelyről jöttünk Bécsbe, onnan Bécsújhely felé Berndorfba, onnan a Piavéhoz.

Itt lett vége sok mindennek, de szomorú vége: itt estem hadifogságba. Háromnapit földet rengető, pokoli ágyútűz után jöttek az olaszok, angolok és afrikai katonák, én tizedmagammal céltalannak tartottam ezer ember ellen harcolni. Hiába minden, mondták társaim. Egy kis alacsony hadnagy jött a csapat élén, mikor elébe szaladtam, tisztelegtem neki, reszketett a kezében a bróning. Gondoltam, ijedtében elsüti. A katonák mind részek voltak, de beszéltek nagyon. Egy kis cigány forma szaladt nekem, a szájában törkés, a nyála úszott a földre, agyon akart szúrni. Hátráltam előre, de nem tőle – mert négszemközt megettem volna. S a többi mondta: Nű permissó! Nem szabad!

Összeszedtek bennünket, mire a Piavén átértünk, lehettünk 50-en. Kísértek bennünket egy kis falun keresztül. Kint szólt az utcán a falu örege, apraja, szidtak-csúfoltak bennünket, nem volt olyan, aki ránk ne köpött volna. Mire átértünk a falun, csurgott rólunk a sok nyál, amit ránk köptek.

– Így néz ki a világverő, híres molinári baka a sok dicsőség után! – mondtam a társaimnak.

Következett egy másik falucska.

– Ki tud úszni? Mert itt már úgy úszunk át a sok köpeten!

Itt is kint volt az egész falunép az utcán. Odaérve köszöntem olaszul: bondzsornó. Ők is fogadták, bondzsornó, bondzsornó, de nem köpött senki felénk, sőt cigarettával kínáltak meg. Trevisóba értünk este későn. Ott éhesen, elfáradva rögtön elaludtam, mindjárt álmodtam. Anyám keresett, sok név közt mindig a nevem kiabálta, én meg őneki kiabáltam. És fölébredtem egy olyan kürtszóra, amelyet még nem hallottam soha, olyan szépen szól[t], azt hittem, túlvilági kürt lehet. Az angyalok kürtje szólhat így. De ez volt kétnapi nem evés után a vacsoránk is.

Reggel indultunk Ferrarába, két ember kapott 1600 gramm cipót, egy-egy [olvashatatlan]et. Ferrarában voltunk két héttig, innen vittek Foggiára (ejtsd: Fodzsa), amely Nápolytól keletre van. Útközben láttam Rimit, Ravennát, Anconát és a háborgó tengert nagy hullámaival, zúgásával. Szinte félelmetes volt. Láttam narancs és citrom gyümölcsöskerteket, olajfa erdőket dús terméssel, feketék voltak a sok bogytól, különös szaga megtöltötte a levegőt.

Foggiára érve bámultuk ezt a várost, a háztetőket benőtte a pipacs, ez a város talán öregebb, mint Róma. Közepe nagyváros jellegű, de [a] külvárosban egy szobában lakik a család a számmal. Az asszony főzi a makarónit vagy a csamarúkat (csiga), a számmal meg kiabálja: iá, iá. Egy magyar menyecske nem túrná ezt.

Ki a tanyára dolgozni örömet mentünk, mert a lágerban nem csak rabok vagyunk, de éhen is halunk. 200 gramm kenyér és 4 deci lötty egy napra bizony kevés. Ha az [olasz] katonák/őrök kidobtak egy kenyérdarabkát vagy csontot a sárba, 20 ember is rohant érte. A masserián (tanyán) jó kosztot kaptunk, minden napra fél liter bor, szántottunk, vetettünk, kávékat vagy búzát kapáltunk [?], közben merre van a mi hazánk, mikor megyünk haza –

ezen vitakoztunk.

A tanyán mindenkit elneveztem. A csősz Heródes, a kulcsárné Trókár Marcsa, a csikós Kaszakőszopó, a gulyás Napóleon, a béresgazda Kolompár neveket kapták. A Napóleon levágott egy nagy cirmos macskát, megfőzés után szétosztották a major urai közt. Én kimentem az istállóba, látom az istállókáplárt: eszi a macskahúst. Csak kétszer mondom: nyaú, nyaú, mindjárt félretette. Mindent megesznek ott [az olaszok], békát, csigát, tejes gázt, de a disznóhúst nem olajjal főzik.

Eljött az ősz, jöttünk haza, de betegen: megkaptuk a malária betegséget. Sokan meg is haltak. Jött velünk a vonat, isten veled Itália! Néhány napot töltöttünk a sulmonai nagy táborban, itt a hegyektől csak tíz óra után láttuk a napot. Jöttünk [tovább]: virágos rozmarincserjék, futóhomok. A kőhegyeket elhagyva az Adria partján vagyunk, látjuk a most szép csendes tengert, tömérdek vitorlás halászbárkával. A fölkelő nap vakító ragyogóvá tette a tenger színét, szép volt, szinte elfogta a vágy az embert a kalóz élet után.

Elhagyjuk a tengert, Firenze, Bologna városok után Milano fehér márványból készült, ki tudja hány tornyú temploma mesebelien ragyog a napsütésben. Milánóból Comóba visznek, a Garda-tó partjára. Itt 8 napig nézzük az igen meredek, nagy hegyre menő villamost és [az] éjjel oly szépen kivilágított hegyi vagy hegyoldali tűzbetűvel reklámozott mulatóhelyeket. Persze a mi tó partján levő kvartélyunkból.

Megyünk tovább. Milano, Verona után Roveretóba érünk. Ez már ismerős város, de itt is olasz katonák ácsorognak. Tovább: Trient, Innsbruck. Itt kiszállunk, magyarul tudunkra adják a szomorú valóságot, hogy hazánk szétdarabolva, meggyalázva – mint az ártatlan Jézus fekszik a kereszt tövében elhagyatva –, de erősen hisz a feltámadásban. El is jön még a Húsvét!

Itt magyar ápolónők jönnek, kávé, kalácsot osztanak. Hej, de sokkal jobb ízű ez, mert magyar nők sütötték, talán Kecskeméten, kakaós tejjel, nincs is ennek párja az egész világon!

Jövünk tovább. Linzbe érünk, vár a katonazene. Rákezd a 'Kurta Panna a héten' magyar csárdásra, megeredtek könnyeink, hullottak, mint a zápor, örültünk. Nekem eszembe jutott Raguzai: ez előtt hét évvel ott is ezt a magyar nótát játszotta a katonazenekar. És evvel térünk vissza is.

Jövünk Bécsbe, szinte kihalt város. Szeretnék elmenni a Praterba, hányan vannak, ott forog a nagy körkerék! De bemegyünk egy kocsmába. A fél liter almabort ketten alig bírtuk meginni. De jöttünk is már. Átlépte a vonat a magyar határt. Magyar faluk, lányok, emberek! Oly jól esett, hogy megnémultam, nem tudtam szólni, torkomon akadt a szó, a könnyeim folytak, mint a patak. Szégyenlettem gyávaságom, cs. és kir. molinári örvetető 3 vitézségi érem a mellemen, és nem bírok szólni. Ekkor tudtam, mennyire édes a haza, mennyire szeretem ezt a rónát. Eszembe jutott Petőfi Szép vagy alföldje is.

Már délután volt. Odaérve nádfödeles tanyánkhoz a kutyák körülfoztak, húgom kijött, de beszaladt. No, szépen fogadnak! Persze olasz uniformisban voltam, nem ismert meg, azt hitte, román katona [vagyok]. Bent azt mondta: 'A fene ögye meg, egy román gyün.' Kijött anyám. 'Jó napot, édesanyám!' de többet nem tudtam szólni, szorítottuk egymást. Közben kijöttek az egész család, nevtünk és sírtunk mindannyian. Anyám végre kinyögte: 'De sovány vagy, fiam!' Apám azt mondta: 'Gyerekek, vágjatok le egy birkát!' Ő meg hozott be

bort. Főtt a paprikás, bor mellett meséltem, merre jártam, mit láttam, hogy eszik a digók a békacombot.”

87. levél: Pintér István, Ipolyvisk – autográf; „Közepes”

„Húszéves koromban besoroztak katonának, azaz 1914 októberében. Már 24-én bevonultattak a 14-es honvéd gyalogezredhez. Már december 16-án menetkészen állt a zászlóaljunk a harctérre, de nagyon szomorú hírt hozott a postahordó sürgönc, hogy meghalt az édesanyám. Én azonnal mentem kihallgatásra szabadságot kérni a mamám temetésére, de a százados úr azt mondta, hogy „Fiam, sokan meghaltak már a harctéren és egynek se volt a mamája a temetésén!”.

És ekkor kiáltják, hogy sorakozó, és már indultunk is az állomásra, egyenesen a vagonokba. Harmadnapra az olkuszi állomáson szálltunk ki. Hatnapi gyaloglás, a Ruda folyóhoz értünk az ezredhez, de onnan öt nap múlva indultunk a Kárpátokba. Már 1915. újév napján ott is voltunk. Egy hónapi nagy szenvedés után hazakerültem betegen Budapestre kórházba. Hét hétig voltam lábfagyással a kórházban, aztán vissza az ezredhez Nyitrára. És Nyitrán azonnal beosztottak a menetszázadba.

Április 28-án már indultunk is a harctérre. Május 10-én nagy támadásba mentünk: a Szán folyónál át. Jarosló mögött, a folyón túl megsebesültem. Tüdőlövést kaptam és a golyó is bennem maradt. Szintén Pestre kerültem kórházba, hatheti kigyógyulás után vissza az ezredhez. Augusztusban megint a menetbe osztottak. Kihallgatásra mentem, hogy a golyó bennem van, nem bírom a nagy súlyt, fáj az oldalam. De erre azt felelte a százados úr, hogy majd a másik [golyó] kiüti és [akkor majd] nem fog fájni.

Tíz hónapig voltam Volhíniában. 1916. június 3-án nagy támadást indított az orosz és jobbra áttörték a harcvonalat. Akkor visszavonulást rendeltek a tisztjeink, és Luck előtt ott kellett maradni a századunknak a 7. [gyalogezred]nek, amíg a főcsapat az erődített vonal mögé be nem vonul. Ekkor 4-én nagy erővel jöttek az oroszok és fogságba kerültek az egész század, Bálint Jenő parancsnokunkkal együtt. Én már akkor tizedes voltam. Bizony nagyon sajnáltam, hogy fogságba kerültem. A fogságban a sorsom nemigen ment jól. 1918. június 7-én már átszöktem az orosz határt, hazaértem augusztusban.”

122: Farkas János, Szeged – autográf; „Jó”

„...Kiütött a háború és 1914. július 28-án én is mentem, itthagytam az asszonyt ötödmagával. És ott is mindig az volt az eszemben, hogy mi lesz vele. Augusztus 6-án mentünk Szerbiába, ott voltam két hétig, itt nem voltam ütközetben, csak szolgálatot teljesítettünk. Két hét után felmentünk Galíciába, itt harcoltunk az oroszokkal. Nyolc hónapig voltam a fronton. Ekkor beteg lettem, bekerültem a przemysli kórházba, innét aztán az orosz katonák váltottak fel bennünket.

Az oroszok elvittek Oroszországba, Moszkvába, szintén kórházba. Itt mikor kigyógyultam, akkor elvittek Szibériába. A krasznijáncki állomáson állt meg a vonat velünk, itt kaptunk egy kis ebédet – hajdinakását, mit még annak előtte még nem is láttam. Ekkor innét elvittek vasúti munkára. Itt mikor nem bírtam dolgozni a fagytól, akkor elvittek a csinszki lágérba, itt voltam 1916 tavaszáig. Innét elvittek az Urál-hegységbe, itten vágtam a fát 16 hónapig, állandóan borsólevesen meg zabkenyéren. Ha 6 zolotnyik6 cukrot nem kaptam volna, éhen haltam volna.

Innét 1917 őszén megszöktem, akkor mint szökevény elkerültem Verketurijánra, egy

gyűjtőlágerba. Itt mikor a büntetésem letelt, elvittek Jekatyerinburgba, szintén lágerba. Itt nem sokáig voltam. Innét elvittek egy vasgyárba, itt dolgoztam 1918 tavaszáig. Innét megint elszöktem, elkerültem a tomszki lágerba. Innét megint kivittek az erdőre, fát vágtunk a kommandó részére. Innét elvittek kubikmunkára. Mikor ebből kifogytunk, akkor elkerültem a szénbányába, itt dolgoztam mint bányamunkás 1919. november 15-ig. Aztán eljöttem 1920-ban haza, itthon a nagy szegénységet találtam.”

163. levél: Baráth József, Bögellő – „Jó. Felvidéki”

„1915. május 15-én bevonultam a 72. gyalogezredhez Pozsonyba, ahonnan Nagyszombatba vittek kiképzésre. Ezután visszajöttünk Pozsonyba, augusztus 12-én a 14. marssal nehéz búcsúzás közepette indult velünk a vonat az olasz frontra. Itt voltam október 22-ig, ezen a napon nagy ágyútűz közepette délután három órakor srapnel által két sebet kaptam, amellyel visszajöttem. Több helyen voltam kórházban, 1916. február 12-én operáltak meg Pozsonyban, ahol a jobb vállamból vették ki az olasz srapnel kapszliját és azután még egy csontszilánkot a Torna utca 6. szám alatti sebészeten. Felgyógyulásom után ismét kivittek 1916. augusztus 16-án az albán frontra. 1917. januárban voltam szabadságon, ekkor visszamentem és Zelenicán ismét megbetegedtem és kórházba vittek.

A kórháziaik beküldtek a káderhez, innen azonnal Kőszegre szállítottak mint maláriást. Kőszegről rövid időn belül ismét kivittek a 27. marsszázaddal Albániába, ahol a rohamzászlóaljnál voltam kiképezve. Később mint maláriás, át lettem helyezve a pesti 30. népfelkelő gyalogezred első zászlóaljához, ahol 1918. szeptemberig teljesítettem szolgálatot. Ekkor megbetegedtem és kórházba kerültem, nehéz napok voltak, amikor már mindenki jött haza, én pedig nem tudtam járni.

Hajóra vittek kétnapi élelemmel, a hajón 8 napot kellett töltenünk, mert a hajó zátonyra futott. Sokan meg is haltak ez idő alatt. A nagy szomorúságot mégis követte az az öröm, hogy végre Fiuméba érve örültem, hogy szárazföldre léptem, hogy most már hazafelé megyünk. De a fájdalom és gyengeség közepette a legnagyobb öröm volt, mikor november 28-a éjjel egy órakor elértük a magyar határt és a vonat robogott velünk Budapest felé. 30-án már Pesten voltam, örömmel és türelmesen viseltem fájdalmaim, csak hogy megszabadulva és hazaérkezve hazánkba. Végre december 2-án Bögellőre értem délután 4 órakor, amikor apámmal a kertben találkoztam. Apám nem ismert rám, mert nagy szakállam és rossz ruhám volt. Mikor én szóltam, csak azután ismert rám. Keserű, nehéz hangon szólt vissza: Te vagy, fiam? És kiesett a szerszám a kezéből, amivel dolgozott. És sírt, mert úgy néztem ki 24 éves fiatal létemre, mint egy ötvenéves koldus.”

151. levél: Bolla Antal, Gérce – „Jó”

„1916. március 1-jén én is bevonultam, Bécsben a szanitéc aptálunkhoz,7 ekkor voltam 42 éves. Bécsből elkerültem a 202. mentő kórházra. 1917-ben megszületett nyolcadik gyermekem, ekkor kezdődött kálváriám. Itthon nyomorogtak, koplaltak a gyermekeim három éven keresztül. Ha felmentek a jegyzőhöz segílyt kérni, azt mondta az asszonyoknak, hogy vigyék a gyermeket a rétre legelni. Ez volt a nemzeti egység.
[...]

A világháborúból hazajöttem 1918. november 28-án. Az egész családomat betegen találtam, mind bent voltak a spanyol betegségben. Kenyér nélkül, ruhátlanul találtam őket, a feleségem 42 fokos lázban feküdt.”

79. levél: Kánya Béla, Harmac – „Közepes”

„Alig kerültem ki a gyermekkor gondtalan éveiből, kitört a mi szeretett hazánkat megsemmisítő nagy katasztrófa. Nekem is el kellett mennem, itt kellett hagynom a szülőföldemet. Végigküzdöttem a világháborút, életemet, egészségemet nem kímélve, megsebesülve, orosz fogságba esve. Fogságban töltöttem 4 teljes évet, mégis mi lett érte a jutalom? Elszakítva az édesanyától – Magyarországtól.

Fogságból hazaszabadulva, mikor Triesztbe értünk – több bajtársammal –, akkor hallottam először, hogy mi lett szeretett hazámmal, szép Magyarországgal. Mikor meghallottam, hogy többé már nem vagyok magyar állampolgár, hogy már többé nincsen hazám, többé már nekem beszélni sem szabad az én drága hazámról – amelyért annyit küzdöttem, szenvedtem, s amelyért életemet is szívesen áldoztam volna –, szívem elszorult, torkomat a sírás fojtogatta. Elővettem a hosszú fogság alatt is féltőn, szeretettel megőrzött háromszínű kis darabka szalagot, néztem, míg szemeimet el nem homályosították a könnyek.

Azután bementem a cseh-szlovák konzulátusra, ahol kiállították számomra az útlevelet. Mikor kezemben tartottam az előttem ismeretlen nyelven kiállított okmányt, vad gyűlölet fogott el a láttára. Hát ezért szenvedtem én oly hosszú ideig, ezért a nyomorúságos írásért vergődtem én keresztül a fél világon? Hogy mikorra hazaérek, már nekem hazám se legyen?

Hazaérkeztem, de nem úgy, ahogy reméltem, mikor otthonomat elhagytam. Megkezdődött az örömtelen, szenvedésekben gazdag, gyászos életünk. Ezután lett még igazán számunkra az élet terhes. Elnyomóink egyre hangoztatták a külföld előtt, hogy milyen rózsás a mi helyzetünk, közben az elnyomatás minden eszközét igénybe vették ellenünk. A szegény magyar nép teljesen ki volt szolgáltatva önkényes hatalmuknak, Megtiltottak a magyarnak mindent, jogainkat elvették, de kötelességünk annál több volt. És mi minden kötelességünknek – gyűlölettel bár – eleget tettünk. És mikor már látták, hogy ezzel már semmire se mennek, ránk uszították a bérenceiket, körülvettek minket légionistákkal. Már-már azt hittük, szenvedéseinknek sohasem lesz határa, és hogy már örökre elszakadtunk édesanyánktól, drága Magyar Hazánktól.”

181. levél: id. Erdei Ferenc,8 Szigetszentmiklós – „Igen jó”

„Kitört a háború. Az idáig való életem legkeservesebb pillanata elkövetkezett, amikor az indulás percében öreg szüleim mellettem állva, vonagló szájjal mondták: ‚Nagyon vigyázz magadra, fiam!’ És előttem állt a feleségem, karján a nevetgélő, méhében az eljövendő gyerekekkel, szemében végtelen kétségbeesés és fájdalom, a szívszaggató zokogás előtt sietve kérdezte: ‚Oszti mikor gyössz haza most mán?’ Én szintén a belső vihartól szorítva, röviden mondtam: ‚Ne félj, hazagyűvök nem soká.’ Elfordultam és mentem, de nem büszkén, daliásan, mint ahogy azt a háborúba indulókról szeretik megírni, hanem: komoran, földet néző szemmel, ingadozó járással.

A háborúból nekem is nagyon kijutott. Kezdetben négy hónapot töltöttem a szerb harctéren, onnan megsebesülve hazakerültem, hat hónap múlva az olasz frontra vittek, ott huszonnégy hónapot töltöttem Doberdo poklában. És mikor a háború borzalmai közt láttam tömegesen elhullni az embereket, vegyesen a mieinket azokkal, akiket ellenségnek neveztek el, mindig felújult előttem elbúcsúzásom és az jutott eszembe, hogy ezektől is azt kérdezte az asszony, karján a gyerekekkel: ‚Oszti mikor gyössz haza most mán?’

Háborús élmények felsorolásának nincs értelme. Egyet mégis megemlítek. Ugyanis 1916

júniusában nagyszabású tábori misét rendeztek a fronton, amelyen Károly király már mint koronázott király vett részt. Egy tábori püspök mondott nagy beszédet. Többek közt ezeket is mondta (és emiatt említem meg ezt az esett): ‚Katonák! Vitézek! Mindezekből láthatjátok tehát, hogy a harc mezején nem gyilkosság történik azáltal, ha ellenségeiteket legyőzitek, megsemmisítitek. Sőt, Isten előtt is kedves dolgot műveltek, ha a hazátokra és családi tűzhelyeitekre törő galád ellenséget kiirtjátok.’

Ez engem szíven talált. Meggyőződtem róla, hogy rajtam kívül nagyon sok másikat is. Mert mi már azt régen tudtuk a fogságunkba esett, különböző állambeli ‚ellenségeinktől’, hogy mi nem vagyunk ellenségei egymásnak. És azt is, hogy egy a sorsunk, éppen olyan szorgalmas, békés és hátraszorított fiai vagyunk saját hazánknak. Egyőnk, mint másőnk. Egyőnk se tudott semmit. Egyőnket se kérdezett meg senki, csak jött a parancs, itt is, ott is, hogy a királyért és a hazáért menjünk háborúba. Ezekből azt következtettük, hogy a rajtunk kívül eső szolgálatban rajtunk kívül eső érdekekért öljük egymást. Hát hol van itt a családi tűzhelyeinkre törő galád ellenség, amelynek leölésére a vallás hirdetője buzdított bennünket?

A háború szenvedéseitől végre tifuszba estem, és ez megmentett a további frontszolgálatától. Háború végével hazakerültem a családomhoz, megfogyott testi erővel és megviselt idegekkel.”

(Folytatjuk)

1# Maschinengewehr (német) – géppuska.

2# A macedóniai bolgár felkelőkre használt kifejezés a déli fronton.

3# Az 1725-ben III. Károly által alapított 38. császári és királyi Mollinary gyalogezredről van szó, melynek kiegészítési területül 1867-ben Ferenc József Kecskemétet jelölte ki. Ekkor lett Anton Mollinary altábornagy az ezredtulajdonos. 1878-tól az ezred végérvényesen Kecskemétre került, majd 1905-ben Ferenc József XIII. Alfonz spanyol királynak adományozta az ezredtulajdonosi címet, de az ezred a köztudatban továbbra is Mollinary névvel szerepelt. 1914-ben Kecskemét, Nagykőrös, Cegléd, a Kis- és Nagykunság, de más országrészek fiaival is indult a világháborúba.

4# Az isztriai és dalmát tengerparton, legtöbbször a téli évszakban fújó száraz, hideg szél, időnként rendkívül heves rohamokkal.

5# M1911 Browning félautomata pisztoly volt a brit hadnagynál.

6# Régi orosz súlymérték, egy zolotnyik 4,26 gramm.

7# Abteilung (német) – itt: zászlóalj.

8# Erdei Ferenc (1910–1971) politikus édesapja.